

KÖMÜR HAVZALARINDA KENTSEL YERLEŞME AÇISINDAN EKONOMİK VE SOSYAL SORUNLAR

Engin ERKİN (*)

Özet:

Ülkemiz kentleşmesinin yerleşme sorunları ile bu kentlerde yaşayanların çok yönlü ihtiyaçlarını karşılayıcı çözümlerin ele alınmadığı ve önemli bulunmadığı bir dönemde yaşamaktayız.

Kalkınma çabalarımızın sanayileşmeyi önde tutuşu, kalkınma plânları modellerinin ekonomik sektörlerin ancak kalkınma hızını sağlayacağı yatırımlardan artı kalanın sosyal sektörler arasında dağıtım esasıyla yapılaşma gelişimi; nüfusumuzun % 42'sini oluşturan kentlilerin ihtiyaçlarının su yüzüne çıkmasını engellemektedir.

Bundan başka, sağlıklı ve düzenli yaşama isteminin karşılanmasının ötesinde kentlerin ve kentleşmenin kalkınmayı hızlandıran fonksiyonları da ihmal edilmektedir.

Kentsel yerleşme sorunlarını karşılayıcı yatırımların yeterli nicelikte olmayışı bir yana; bunların kentler arasındaki öncelikleri ve nitelikleri; yerleşme kriterlerinin, bölgesel gelişme hedeflerinin ve sektörler arası yararların ölçülmesinin dikkate alınmadığı bir karar sisteminde; yerel sistemlerin koyduğu ağırlıklara göre dağıtılmaktadır.

Böyle bir kentsel yerleşme önemsenme düzeyi ve yatırım dağılımı özelliği içinde; Zonguldak ve çevre kentlerinden oluşan ZMA, ülke ekonomisindeki önemine yalan değerlerdeki ekonomik yatırım tahsisi ile; kamu yatırımlarından fazlasıyla pay almış olarak değerlendiriliyor olabilir.

(*) Y. Mimar, ZMA. Belediyeler Birliği Planlama Danışmanı

Ekonomik yatırımların, ancak sosyal yatırımlarla sürekli olarak tamamlanışı halinde bir sosyo ekonomik gelişme gerçekleşebiliyor olmasına rağmen; bu ilkenin izlenmesi emareleri henüz ufukta görülmemektedir.

Böyle bir ortam içinde ZMA'nın; tüm ülke kentlerinin ortak sorunlarının dışında daha başka sorunlarla da başetmesi gerekmektedir. Bu özel sorunların çözümü ve çok yönlü gelişme amaçlarını ortaya koyucu ve düzenleyici tedbirleri getirici bir plânlama çalışması 1973-1976 yılları içinde yaptırılmıştır. Bu çalışmayı yönetmiş kişi olarak, sorunların tanımını ve ortaya konan çözümleri izlenen yöntemlere de değinerek bu bildiri ile özetle açıklamaya çalışacağım.

önce ZMA'na özgü sosyal ve ekonomik yapı ile yerleşme yapısı tanımlanacak, ZMA yerleşme özelliklerini belirleyen etkenler ortaya çıkarılarak sorunlar ve gelecekteki ihtiyaçlar ile imkânlar analizi verilecektir.

ZMA'nın gelişme amaçlarının ortaya konması ile bunlara ulaşıcı alternatif stratejilerin tanımı bu analiz sonuçlarına göre izlenen yöntemle değinilerek açıklanacaktır. Seçilen alternatiflerin özellikleri ile uygulama ilke ve stratejilerinin belirtilmesi ve uygulanan plânlama sistemi özelliklerinin tanımı ile bildiri son bulacaktır.

GİRİŞ

Zonguldak ile çevresindeki üç kentsel yerleşme, birbiriyle ekonomik sosyal ve fiziksel bir bütünlük içinde ortak problemlerle yasaya gelmektedir. Bu topluluk 1979 yılında 160.000 kişi idi. Aralarındaki yönetsel ayrımlara rağmen merkez kent Zonguldak ile Kozlu, Kilimli ve Çatalağzı kentleri ekonomik ve sosyal fonksiyonların çeşitlenmesi açısından aralarında kademelenmiş bir bütün olarak bölgesel ihtiyaçları karşılamaktadırlar. Bölgenin fiziksel yapısının tarıma ve yerleşmeye elverişsizliği ile dolaşım ağı yetersizliği, bu kentler bütününe bölgesini etkileyici ve gelişmesini sürükleyici fonksiyonlarını tümünden engelleyememektedir. Ancak bu etkinin yayılışı ve bölgede kentsel kademelenmenin doğuşu, dolaşım ağı nitelikleri bağımlılığında kalarak, akıcı bir bütünlüğe kavuşması gecikmiştir.

Kömürün işlenmesi, ZMA kentlerini ortaya çıkarırken, dünyanın diğer kömür havzalarında görülmüş olan ocak girişleri çevresi yerleşmeleri, yerleşme yapısının dağınık ve serpiştirilmiş özelliğini burada da korumuştur. İrade-i Seniye ile özel girişime ihracat olanağı tanındığında üretimin çoğaltılması ve yeni şirketleşme kararları yeni istihdam kararlarını doğurmuş ve o ana kadar Ereğli Livası içinden sağlanan istihdam, bu sınırlar dışına taşılarak ilk iç göçlerle sonuçlanmıştır.

Üretim ve istihdam kararlarının yerleşmeye dönük kararlarla tamamlanmayışı o zamandan başlamıştır. Çalışan işçinin ücret, çalışma saati, izin, barınma, iâşe ve sağlık sorunlarını düzenleyici olarak işverenlere getirilen yükümlülükler dışında; bu yerin nüfus artışlarını karşılayıcı bir üst karar 1937-1945 yıllarının devletleştirilme ve üretim tesislerini birleştirme ve yoğunlaştırma kararlarına kadar görülmemiştir. Yalnız bu arada, iki önemli yasal düzenleme günümüze kadar akıp gelmiştir. Bunlardan biri 1921 yılındaki «Ereğli Havza-i Fahmiyesi maden amelesinin iptidai ve hayatî hukukuna müteâllik 1920 yılı Meclisinin ilk sosyal amaçlı kanunudur. İkincisi ise, 1910 tarihli Tezkere-i Samiye'dir.

Bu tezkere ile getirilen esaslar; kömür üretimini engelleyici görülmesi nedeniyle bina yapılması ve zilyetlikle (îmar ve ihya yoluyla) arazi edinmelerin geçerli sayılmaması ve 1900 esaslı tapulanmış arazi dışında tüm Havza arazisinin devletin hüküm ve tasarruf unda bırakılmasıdır. Bu karar, havzanın arazi mülkiyeti rejimini ekonomik ve sosyal amaçlı kamu kullanışlarını sağlama açısından % 73 oranıyla kamusal toprak varlığı gibi önemli bir avantajla ZMA'nı ülke kentleri içinde nadir bir köşeye çıkarmaktadır.

Bu özellik, eğer maden tasmanı ve dik eğimli bir topografik yapı olmasaydı gerek kömür üretimi gerek yerleşme gelişmeleri açısından kamu hizmetlerinin gerçekleşmesine % 100 avantaj sağlayacaktı. Fakat sayılan bu iki özellikten, maden tasmanı ve zemin yapım özelliği ZMA'nı kamu arazisi varlığı bakımından çıktığı nadir köşeden; karmaşık fiziksel yapı problemlerinin maksimumda olduğu daha başka bir nadir köşeye itelemektedir.

Devletleştirme ve üretim tesisleri yoğunlaştırılması, üretim ve istihdam artışı kararları yanında sosyal içerikli yatırımlar ZMA'nın günümüz yerleşme biçimini belirleyen ana etmen olmuştur.

Toplu lojman yerleşimleri ile eğitim ve sağlık ve hatta alış -veriş tesisleri yatırımları 1945 -1955 dönemlerinde gerçekleştirilirken işyeri -ocak yeri diğer bir deyişle «temel üretim yerine bağımlı konut yerleşme kararları» alınmıştır. Bu temel kentsel yapı kuralı günümüz ZMA'sının yerleşme davranışlarını matematik ilişkilerin sayılarıyla operasyonel olarak ta vermiştir. Ve problemleri griftleştiren ana nedenlerden biri de; maden tasmanı, dik eğim ya da kamu arazisi varlığının engelleyici sınırlarını aşarak işleyen bu kuraldır.

Yukarıda söz edilen toplu lojman yapımı gibi sosyal içerikli yatırımların imalât yatırımları paralelinde sürdürülmesi gereğine uyulmadığından 1950'lerde tüm yurdu kaplayan göç dalgasının çoğaltıcı etkisiyle

ZMA; bir yandan bölgesel merkez olma niteliğini arttırırken diğer yandan bütün büyük ülkemiz kentleri gibi ve onlardan daha da çok bir orana gecekondula kentler bütünü oluvermiştir. Bu oluşmaların akla getirdiği sorular ve çareler genellikle, «kömür mü - kent mi önemli» ya da «kent başka yere taşınmalıdır» gibi ilk bakışta radikal gibi görünen ancak, hem yeni çelişkileri doğurması mutlak olan tek yönlü ve ilk akla gelen düşüncelerdir.

Zonguldak kömür havzası gibi geniş bir alanı kapsayan bir yörede üretimde istihdam edilenleri aileleriyle birlikte barındırma ve her türlü yaşam gereksinimini karşılayıcı yerleşmeler tarım dışı üretimin bir fonksiyonu olan kentler olmadan, rasyonel bir yerleşme çözümü bulunamayacaktır. Zaten 72 km² lik ZMA üzerinde maden tasmanına hiç uğramayacak olan oram 1973 yılı itibariyle % 28'dir : 2160 ha.

Tesis topuklarının varlığı dikkate alınmadan 1973 -1995 arasında tasman etkisinden kurtulması beklenen alan 1241 ha. dır.

Bu alanlar toplam olarak 3400 ha. dır. Orta brüt nüfus yoğunluğu ile 850.000 kişilik kapasitesi 1995 yılı nüfusu itibariyle ZMA ihtiyacını karşılayıcı bir çözümü çok uzakta aramaya gerek bırakmamaktadır.

Bu genel değerlendirme sonrasında, önce ZMA toplumunun sosyal ve ekonomik özelliklerine kısaca bakalım.

ZMA SOSYAL VE EKONOMİK YAPI ÖZELLİKLERİ

Zonguldak Metropolitan alanında yaşayanları, 1973 yılında ZMA Planlama örgütünün Uyguladığı Temel Bilgi Anketleri ile belirlenmiş özelliklerini sayılarla inceleyelim.

1 — Nüfus Özellikleri :

1973 yılında konutlarda yaşayan nüfus 131614, işçi yatı yurtlan, kışla v.b. yerlerde oturanlarla birlikte ise, 144.274 kişiydi. Konut nüfusunun % 60'ı Zonguldak'ta; % 18'i Kozlu, % 14,2'si Kilimli'de, ancak % 7,4'ü de Çatalağzı'nda oturmaktaydı.

ZMA toplam aile sayısı 25696 iken, her ailede ortalama 5,36 kişi yaşamaktaydı. Aile tipleri, çekirdek ailelerin % 77 oranındaki ağırlığıyla üst düzeyde kentleşme göstergesi vermekteydi.

Sosyal yapının, ihtiyaçların karşılanması açısından önemli bir özelliği de yaş grupları dağılımıdır. ZMA yaş grupları, 65 ve daha çok yaşlı nüfusun % 2 gibi ülke kentleri ortalamasının altında bir oranda kalmasıyla ilk özelliğini gösterir.

Konut nüfusunun genç yaştakiler (0-15 yaş) oranının ağırlığına (% 36) karşılık; eğer konut dışında kalanları katarsak 15 - 65 üretken yaş grubunun ağırlığı artmaktadır.

Ana yaş gruplarından edinilen bir diğer sonuç; üretken yaş grubu ile genç ve yaşlı nüfus arasındaki bağıntıdır : $\frac{0,55}{0,45} = 1,2$. Ancak; üretken sayılan yaş grubu içinde kadın nüfusun hemen hiçbir sürekli işle bağımlı olmayışı (% 4); çalışan her kişinin beslemesi gerekli nüfusu 4,2 gibi bir sayıya çıkarmaktadır. Bu ortalamaya belirli bir geliri olan 1. 2,4 oranındaki emekliler dahil edilmemiştir. Aile reislerinin meslek gruplarına göre dağılımında; emekliler, seyyar çalışanlar ve iyi tanımlanamayan mesleklere sahip olanların oranı bir büyük kent özelliği göstermektedir. % 19. ZMA'nın büyük kent göstergesi veren bir diğer özelliği konut nüfusu toplamı itibariyle çalışanların toplamdaki oranıdır. Son nüfus sayımındaki verilere göre bu oranın gittikçe azalmakta olduğu da izlenmektedir : % 23

ZMA'da konutlarda oturup ta çalışan nüfusla ZMA istihdamı birbirine eşit değildir. Çalışan nüfus 28893, fakat istihdam (seyyarlar hariç) 44132'dir. Aradaki fark; gruplu maden işçileri, ZMA'na çevreden hergün gidip gelenler ve iki işi olanlarla, aile anketlerinde belirtilmeyen genç yaştaki işçilerden oluşmaktadır.

Gerçekten ZMA'da arzedilen istihdam; çevresi için olduğu kadar uzak ülke köşeleri için de çekim unsuru olmaktadır. Bugün ZMA'da yaşayan aile reislerinin ancak % 10'u ZMA doğumludur. % 28'lik bir kesim Zonguldak ilinin çeşitli yörelerinde, geri kalan % 62 ise, ağırlığı Doğu Karadeniz Bölgesinden olmak üzere il dışında doğmuşlardır. ZMA dışından gelenlerin % 62'si EKİ'de iş bulmak amacıyla geldiklerini ve % 72'si de geldikleri yerlerde geçim sıkıntısı içinde olduklarını beyan etmişlerdir.

ZMA'nın bu çekimine karşılık, ailelerin 0,80'i ZMA'da isteyerek değil, mecburen oturduğu kanısındadır. Fakat ailelerin ancak % 20'si başka bir yere göçmek istegindedir. Gidiş yönü 0.60'la daha büyük kentler ve gidiş nedeni emeklilik, hava şartları ve rutubetten şikâyet ile maaş yetersizliği, ya da gideceği yerde evi, malı mülkü olmasıdır. Kötü hava şartlarını ileriye sürenler Çatalağzmda % 40, Kozlu'da % 36'dır. 1974 Şubatında ZMA Plânlama Örgütünce gruplu maden işçilerinde uygulanan anket sonuçlarına göre; bu kez ZMA'da aynı işle sürekli oturma isteğinin hiç te yaygın olmadığı belirmiştir : % 19.

ZMA'da sürekli oturmak istemeyenler % 40 oranıyla «bedenlerinin sürekli olarak bu işi kaldıramayacağı» kanısındadırlar. Diğer önemli bir kesimin belirttiği gerekçe de dikkati çekmektedir : (% 16) : «Geçinmeme korkusu.» Çünkü gerçekten 1973 yılı sonu 1974 yılı başlarında gruplu

maden işçisi ailesinin yıllık net geliri ZMA ortalaması itibariyle (20.413 TL.) aile yıllık net gelirinden yüksektir. Zonguldak kentinde aile geliri bu ortalama üstünde (22512 TL.) olduğundan grup lu işçi aile gelirinin, Kozlu, Kilimli ve özellikle Çatalağzı aileleri ortalama gelirinden daha çok olduğunu söyleyebiliriz.

1973 yılı sonunda, Zonguldak Metropolitan Alanındaki aile geliri dağılımı baktığımızda, ailelerin % 37'sinin ayda net 1001 -1500 TL. gelir grubu içine düştüğünü görmekteyiz. Bundan sonraki en büyük oran % 24 ie 1501 - 2000 TL. grubudur. Sırasıyla % 16,3 ile 2001 - 2500 TL. ve en düşük oranlarla da (% 3) 501 -1000 ve 2501 - 3000 TL. grubu izlenmektedir. 500 TL. den az gelirliler % 1,20, 6000 TL. den çok gelirliler 0,96 oranında pay almaktaydılar. Bu gelir gruplarındaki aile gelirleri toplamlarının, ZMA toplam aile geliri içindeki oranıyla, karşılık düşen ailelerin toplam ZMA aileleri içindeki oranları birbirlerine oldukça yakındır. % 98'i aile reisi gelirinden oluşan bu aile gelirlerinin hangi işlerden kaynaklandığına kısaca göz atarsak, çalışan nüfusun faaliyet kollarına dağılımında % 55,5 ile maden çıkarımı ve imalât sanayii ağırlık almaktadır. Bu tasnifte EKİ'nin çok yönlü faaliyeti de imalât sanayi, maden, inşaat ulaşım, hizmet sektörleri olarak ayrıma tabi tutulmuştur. İkinci büyük ana faaliyet kolu hizmetler, ulaşım ve inşaat grubudur : % 35. Gerçekten, kuruluş faaliyet kolu itibariyle; DİE, GNS sonuçlarının dikkatli bir incelenişi ile yıldan yıla EKİ'de tüm çalışanların sayısal olarak değil, fakat oransal olarak azalışı izlenmektedir. Diğer bir deyişle, ZMA kentleri nüfusu büyüdükçe, bir yandan aktivite oranı azalmakta, diğer yandan aktif nüfusunun kompozisyonu hizmet ve ticaret sektörleri yönünde değişmektedir. Maden hariç imalât sanayiindeki kıpırdanma aynı kuvvetle değildir. Bu konuya ileride gene değineceğiz.

Aktif nüfusun iktisadi faaliyet kollarına dağılımı böyleyken; aile reisleri meslek grupları % 49 oranıyla maden ve imalat sanayii ve ulaşım işçiliğinde ağırlıklıdır.

Hizmet sektörlerindeki uğraşlar ile iyi tanımlamayan işler, emekli ve ev kadınları grubu % 18 er oranla 2. sırayı alırken, yöneticiler, tıp, teknik ve öğretim elemanları, serbest meslek sahipleri grubu % 9 ve hizmet personeli % 6 oranlarıyla 3 ve 4. sırada yer almaktadır. Ticaretle uğraşanlar ve ticaret işçileri % 6'lık bir paya sahiptir. Tarımla uğraşanlar ise yalnız % 0,7 oranındadır. Bu meslek gruplarındaki ortalama aylık gelirlere bakılacak olursa Ticaret Mesleklerinin başı çektiği görülür. En düşük gelir tarım uğraşlarındadır.

ZMA'da düşey sosyal mobilitenin önemli olduğu da bu anketler sonuçlarından anlaşılmıştır. Aile reisleri % 50 oranıyla kırsal kökenlidir. Kırsal

sal köken maden ve hizmet işlerinde ağırlıklıyken ticaret kökenli bir başka meslek grubu görülmemektedir. Maden işçiliği ve tarım aynı oranlarla en büyük köken olarak yöneticiler, sanat ve serbest meslek sahiplerini beslemiştir. Ticaret sınıfı besleyen köken de tarım ve fakat gene ticaret-tir ve en durağan grup ta budur. Maden işçilerinin yalnız 1/3'ü baba mesleklerinihf sürdürülenlerden oluşmuştur. Göçlerden oluşan ZMA ailelerinin bu sosyal hareketliliği; durumun iyiye götürme istemine bağlıdır. Ayrıca; ZMA içinde semtler, mahalleler arasında da daha iyi yerlere doğru yönelen bir mekansal hareketlilik vardır.

Kentlere göç; göç eden nüfusun ve genellikle kırdan gelenlerin kentle bütünleşmesi sorusunu ortaya atmaktadır. Gerçekten ZMA'na göç edenler önce yalnızlık çekmekte ZMA'dan kaçıp gitmek istemekte ve en düşük gelir grubunda ağırlık almaktadırlar. Ancak, ilk 10 yılda bir bütünleşmenin ortaya çıktığı; ev edinme, gelir artışının gelir grubu modu içine girmesi, yakm dostedinme ve ZMA sorunlarıyla yakından ilgilenme ile kanıtlayabiliyoruz. Bunun anlamı, göçün hedefine ulaşması olmaktadır. Gerçekten; ZMA'dan dışa göç etmek isteyenler, daha çok ZMA doğumlulardır.

Genç ve dinamik özelliğiyle; sanayileşme sürecinde bir ülkenin kentleşen nüfusun karşılaştığı sorunları simgeleyen ZMA'da; varlığının temellerini oluşturan kömür madenciliği sektörüne de ZMA ekonomik yapısı içinde bir göz atalım. Maden kesimi önce kitle istihdamıyla; sonra da çok yönlü alt faaliyet kollarıyla belirlenmektedir. İstihdamı son 23 yıl içinde 1,4 oranıyla büyümüştür. Alt faaliyet kolları ayırımında, ZMA iktisadi faaliyeti içinde ticaret hariç, her alt faaliyet dalında önemli paylar almaktadır. Özellikle işyeri başına çalışan sayısı; EK.İ işyerleri hariç tutulduğunda önemli bir sapma ile; EKİ birlikte sayıldığından yarısına düşmekte, Kilimli'de 1/7, Kozlu'da 1/3 kadar küçülmektedir. Maden çıkarımı sektörü, demir - çelik, kimya, kömür bileşikleri sanayilerini doğurucu bir sektör olmakla birlikte; ZMA'nın doğal yapısı ve konumu demir çelik sanayiini ZMA yakınında fakat dışında tutmuştur. Maden çıkarımı sektörü, bir KİT olarak ve 30 yıl öncesinin ulaşım bağlantılarının daha da zayıf koşulları içinde daha çok hizmet sektörlerinde ve fakat en önemlisi maden makineleri imalat ve tamiratı alt sektöründe gelişme göstermiştir. ZMA'da kömürün input olduğu yalnızca enerji üretim ve dağıtım sektörüdür.

ZMA'nın sosyal ve ekonomik hayatını çeşitli sektörler itibarıyla etkileyen kömür çıkarımı sektörü yerleşme yapısını da etkilemektedir. ZMA kentler bütününün yerleşme biçimi; kömür çıkarımı ve yardımcı tesislerinin konumları ve istihdam miktarıyla etkilenecek oluşmuştur. ZMA'da

EKÎ gibi yer seçiminde konut yerleşmelerine bağımlı karar vermeyen temel faaliyet kollarının konumu, istihdam miktarı ve arz ettikleri ücrete göre konut yer seçimini determine etmektedir. ZMA planlaması sırasında Ira Lowry. modelinin Mehmet Aydemir'ce geliştirilmiş bir versionuna göre; sayısal olarak ispat edilen bu bağıntının parametreleri gelecekteki konut dağılımı kararlarına esas alınmıştır. Gerçekten; işyerine en yakın yerde oturmak eğilimi; ayrıca TBA sorularıyla ortaya çıkmıştır. Minimum gayret prensibine göre en yakın yer seçme eğilimi, kırdan göç edenlerin alışkanlıkları ve kentlerimizin yaşam kalitesi azlığı ile çelişince başka bir soru; bağımsız bahçeli evlerin yer aldığı kentten uzak mahallelerde oturma isteğinin ağırlığıyla cevaplanmıştır. Bu eğilimin karşılığı, ayrıntılı plânlamada ve mimarî ölçekte toplu sosyal konutların şu sırada uygulanan biçiminden uzaklaşmayı gerektirecektir. Diğer yandan kent merkezlerinin gürültülü, sıkışık ve kalabalıklığı giderici önlemlere ihtiyaç duyacaktır. Kişi başına ortalama konut alanı yalnızca 11,2 m² iken, anketlerde ilâve ihtiyaç alanı tanımlayan ailelerin kişi başına 20 m² alana ulaşmak istediği anlaşılmıştır.

ZMA kentlerinde maden Ç. Sanayiinin çevre kirletici sonuçları bu kentlerde yaşayanların «şikâyet»lerine neden olmaktadır. Bir diğer şikâyet yoğunluğu da alt yapı, temizlik ve ulaşım esasları eksikliğinde görülmektedir. Kentsel donatım standartlarının düşüklüğünün giderilmesi, ZMA kentlerinin gelişme hedeflerinden biri olurken; maden sanayiinin neden olduğu bir önemli sorun üzerinde duralım. Bu sorunun getirdikleri; gelecek yerleşme kararlarını yönlendirecek başlıca veriyi oluşturmuştur.

ZMA FİZİKSEL YAPI ÖZELLİKLERİ VE YERLEŞME KAPASİTESİ:

ZMA doğal yapısı engebelidir. Yükselti kuşakları 0-500 m. arasındadır. Arazi eğimi en elverişli yerleşme sınırları dışında ağırlıklıdır. % 1 - 20 arasında eğimi olan yerler yalnızca 1380 ha. ve toplam ZMA'nın % 18.8 sini oluşturmaktadır.

Ağırlıklı kesim % 40 - 60 arasındadır. % 40 eğime kadar olan alanlar 3702 ha. % 60 heyelan (Bugünkü yerleşmeler ise, % 80 - 90 eğimi aşmışlardır.) sınırına kadar 6460 ha. dır.

Yüksek eğimin yerleşme yatırımlarını güçleştirici etkisi; 2700 ha. hk bir alanın maden tasmanı etkisinde kalmasıyla perçinleşmektedir. Bugünkü konutların % 50'si, 1973 yılına kadar bu etkide kalmış ya da kalmakta olan bu alanlar üzerindedir. Yerleşme yoğunluğunun az oluşu ise; bu tip alanlarda verilecek plânlama kararlarına kolaylık sağlamaktadır. Ancak «gelecek yıllarda maden tasmanı hangi alanlarda ortaya çıkacaktır?» sorusuna EKÎ - Müessesesi çalışmalarıyla verilen cevaplar ZMA

alanının % 50 sinde arama faaliyeti sonrası hazırlanacak maden işletme programına bağımlılık gösterdiğinden belirsizlik taşımaktaydı.

Ülkemizde yakın zamana kadar alınacak yapısal tedbirler açısından üzerinde durulmamış olan Maden Taşınanının Zonguldak Kömür Havzasında jeolojik ve topografik yönden taşıdığı ayrıcalık ve özellikler; dünyada bilinen inşaat tedbirlerinin ayrıca bu havzada da bilimsel olarak incelemeye gitmeden aynen kullanılmasını sakıncalı kılıyordu. Tecrübe edilmiş inşaat sistemlerinin yalnızca konseptler olarak kabulü ayrıntılı kararlar verilmesi sırasında yeterli olamamaktaydı. Maden taşınanında seçilecek inşaat sistemi konseptleri vazedilebilmesine rağmen, ZMA da tasman kuvvetleri tahminlerinin ve bunların yeryüzündeki zamansal sınırlarının bilinmesi için ayrı bir projenin ele alınması gerekiyordu. Böyle bir projenin başlatılıp - sonuçlanmasını bekleminin sakıncalı olduğu olduğundan makro yerleşme kararlarının verilmesini sağlayacak ipuçları arandı. Tasman etkisine hiç uğramayacak olan ve maden etkisinden kurtulmuş alanlarla 20 yıllık plân dönemi içinde tasman etkisinden kurtulacak alanlar toplamının 170.000 konut 850.000 kişilik bir potansiyel taşıdığı daha önce görmüştük. Potansiyel hesaplanırken % 60 üzerindeki eğim atılmaktadır. Ek olarak 1933 - 35 yıllarında kömür idarelerince Belediyelere inşaat yapılabilecek yerler olarak gösterilmiş ve bugünden doyma mertebesine yaklaşmış ve genellikle ticaret iş merkezlerini kapsayan alanlar toplamı da ancak 263 ha. ve ZMA'nın % 10'udur ve hepsi, bugün belirsiz tasman etkisi olarak tanımlanan bölgede kalmaktadır. Yukarıdaki potansiyele ek olarak maden tesisleri topukları da vardı. Ancak bunlar hesaplara katılmamıştır.

Görülüyor ki, tasman etkisi beklenmeyen ve tasmandan arınacak olan potansiyeli; geçtiğimiz yıllarda çoktan aşılmış eğim eşikleri, heyelan sınırına kadar kullanıldığında önemli bir nüfusu kaldırmaktadır.

Bu bulgulardan başka, tasmanlı alanlarda ekstansif kullanışlar (Spor alanları, tesisleri v.b.) la, tasman hasarları ortaya çıktığında terkedilebilecek düşük maliyetli yapılara gidilmesi de alan kullanışlarında izlenecek yollar olabilir. Ayrıca, Tasman tahminlerinin ve tasmana uyarlı yapı sistemlerinin imar uygulamalarında eldeki bir yönetmelikle hareket edilmesini sağlayacak düzeyde belirlenmesi önümüzdeki yıllarda gerçekleştiğinde; yani güvenli ve ucuz tasman tedbirleri alınabildiğinde yerleşilecek tasmanlı alanlar, ZMA yerleşme potansiyelini çoğaltacaktır.

Bu potansiyel alan, ZMA nüfus gelişmesi ile ekomik yapı gelişmesini karşılayabilecek midir sorusuna cevap aramadan önce ZMA'nın 1995 gelişme amaçları tahminlerini ve hedeflerini gözden geçirelim.

ZMA GELECEK SOSYO EKONOMİK YAPISI VE GELİŞME AMAÇLARI :

1 — Fonksiyonlar ve Etki Alanı :

Kentlerde yer alan çeşitli faaliyet; kent ile çevresinin bölgesinin arasındaki ekonomik ve sosyal bağımlılıklardan doğar. Kentler tarım dışı sektörlerde çeşitlenen ve ihtisaslaşan mal ve hizmet üretimi yapılan yerlerdir. Bu üretilen mal ve hizmeti talep eden yerleşme sayısı çoğaldıkça ve kentlere uzaklıkları büyüdükçe; o kentin etki alanı genişler. **Diğer** bir deyişle; kentler fonksiyonlarına göre birbirlerini ve çevrelerindeki kırsal yerleşmeleri etkilerler ve gördükleri fonksiyonların sayılarına göre aralarında fonksiyonel bir kademelenme olur. «Merkezi Yerler Teorisi» olarak adlandırılan bu teori bir çok ülkenin yerleşme patemiyle kanıtlandığı gibi, ülkemizde de kentler arasında fonksiyonel kademelenmeler olduğu tesbit edilmiş ve bölgesel yapı araştırmalarında kentlerin kademeleri ile etki alanları ortaya çıkarılmıştır.

ZMA kentleri de aralarında fonksiyonel bir kademelenme gösterdiği gibi, bölgedeki yerleşmeleri de etkilerine almışlardır. Bugünkü ZMA etki alanı; böyle bir kademelenme için gerekli şart olan ulaşım bağlantısının yetersizliği ve ayrıca bölge tarım üretiminin azlığı dolayısıyla; nüfus büyüklüğüne oranla dar sayılabilir.

ZMA, Ereğli, Bartın ve Karabük kentlerine mutlak bir etkide bulunmamaktadır. Oysa, böyle bir hiyerarşik kentsel sistemin tam oluşması için bir üst kademe çevresine ait kademelerde ve kademe dereceleri azaldıkça çoğalan sayıda kentlere ihtiyaç vardır (Zipf. Rank - Size Rule). ZMA Ankara ve İstanbul Metropollerinin etkisindeki bir bölgesel merkez olarak fonksiyon görmektedir. İleride göreceği fonksiyonların çeşitlenmesi ve daha da ihtisaslaşması gerekir. Bugünkü fonksiyonları ise, ana faaliyet ayırımında şunlardır :

Maden çıkarımı : Ülkesel fonksiyon,

Maden makinaları imalât ve tamiratı : Ülkesel fonksiyon

Genel Hizmetler :

Yönetim Hizmetleri : II ölçeğinde fonksiyonlar,

Eğitim Hizmetleri : Bölgesel fonksiyon,

Sağlık Hizmetleri : Bölgesel fonksiyon.

Perakende Ticaret : Yakın bölge - çevre fonksiyonu.

Meslekî ve Şahsî Hizmetler : Yakın bölge - çevre fonksiyonu,

İnşaat : Yakın bölge - çevre fonksiyonu,
Ulaşım: Yakın çevre fonksiyonu

Görüldüğü gibi, imalât sanayi ile toptan ticaret fonksiyonları burada sayılmamıştır. Bu ZMA'nın bütün kentsel faaliyetlerde fonksiyon göstermediğini; ve maden çıkarımı ile genel hizmetlerde ülkesel ve bölgesel fonksiyonlar taşıdığını açıklamaktadır.

Kalkınma plânları hedef ve ilkeleri ile; programlanan yatırımlarının etkilerine ve diğer gelişme eğilimlerine göre ZMA'nın ulaşım yetersizliğinin giderilmesi; çevre ve merkez arasındaki sürtünmeyi azaltacağından etki yarıçapı büyüyecek ve bölgesel ilişkiler çoğalacaktır.

Perakende ticaret merkezliğinin artışı yanında toptan ticaret fonksiyonları da gelişecektir.

Meslekî ve kişisel hizmet dediğimiz ve kentsel fonksiyonların en önemlilerinden olan bu faaliyet kolunda çeşitlenme, ihtisaslaşma artacak ve etki yarıçapı büyüyecektir. Genel hizmet yatırımlarının bugüne kadar yapıldığı gibi, çevre kentlerinin merkezlik kademeleriyle orantısız bir biçimde kararlaştırılmasından vazgeçildiğinde; bu hizmetlerin yer alması gereken ZMA, özellikle eğitim, sağlık ve bölgesel yönetim birimleri itibarıyla bölgesel etkisini artıracaktır.

imalât sanayiinin gelişme eğilimi, bugün özel sektörde hemen hiç görülmemektedir. Bu sektörde kamu, teşvik ya da yatırımlara ilk hızı vermemelidir. Bölgesel tarım - orman ürünleri, hammadde kaynakları ve diğer yandan kentsel nüfus büyüklükleri ile iş gücü kalitesi ve teknolojik düzey dikkate alındığında ZMA'nda geliştirilebilecek imalat sanayi alt kolları belirlenmektedir. Bunlar BB PBÖ'nin «ZMA Gelişme Plânı - Bölgesel Yapı» Raporunda ayrıntısıyla açıklanmış ve ZMA çevresindeki kentsel sistemin özellikleri, kentsel kademelenme dereceleri ve ihtisaslaşma kolları 1995 yılı itibarıyla tanımlanmıştır.

2 — ZMA Gelişme Amaçları :

Bölge ekonomisi açısından beklenen gelişmeler yanında ülke ölçeğindeki kararların etkileri de ZMA'na yansımaktadır. Politik tercihler ve kalkınma plânlarının kentleşme ve kentlerimizle ilgili seçmeleri; ZMA plânlaması sırasındaki sık hükümet değişimine paralel olarak oldukça değişti. Bu kabil ortamın avantajlılığına rağmen; önümüzdeki 20 yıl içinde kentsel hizmetlere önem verilmesinin kaçınılmaz olacağı tahmin edilmektedir. ZMA Planlama kararlarının uygulama ortamı başlangıç yılları için elverişli değildir. Oysa, kentsel bir sistem; üst sistem kararlarının etkisinde gelişecektir. Bu kararlara adapte olmak gerektiği halde;

ZMA'nın yıllardır giderilmemiş ihtiyaçları konusunda merkezi yönetim nezdinde uyarıcı olunmak zorunluluğu vardır. Bu yüzden ZMA gelişme amaçları ve kapsamında kalkınma plânı ilke, hedef ve politikalarına uyumlu bir çevrede kalınmakla birlikte, öncelik alma hedefi bulunmaktadır.

ZMA Gelişme Amaçları :

- i — Kent varlığının korunması ve sürdürülmesi,
- ii — Merkezlik fonksiyonlarının artarak geliştirilmesi,
- iii — Kentin çevresi ile ve bölgesiyle bütünleştirilmesi,
- iv — Kentin iç bütünleşmesi,
- v — Kentsel hizmet dağılımında fırsat eşitliğidir.

3 — Gelişme Tahminleri ve Hedefleri :

Gelecekteki fonksiyonları tanımlanabilen ZMA'nın 1995 yılında kazanacağı sosyo - ekonomik yapı; bölgesel ve kentsel gelişme trendleri ile ülke gelişimi içinde tahmin edildiğinde; bazı alternatifler ortaya çıkmaktadır. 1995 yılında Nüfus; 335.500 dolayında tahmin edilmektedir. Bunun 10.500'ü konutlar dışında işçi ve öğrenci yurtları v.b. de yaşayacak olanlardır. Konut sayısı 67.000'e ulaşacaktır. Bu ekonomik fonksiyonel gelişmenin, ülkesel gelişmelerin yansımasıyla, yatırım programları ve tedbirler ile EKİ üretim - istihdam programlarının gerçekleşme derecesine göre ortaya çıkması doğaldır. İşte ZMA çalışan nüfus sayısı ve iktisadi faaliyet kollarına dağılımı programları gerçekleşen bir sistemde bulunulması ile bunların aksaması hallerine göre 3 alternatif geliştirilmiş ZMA gelişme stratejileri kapsamında yerleşme alternatifleri elde edilmiştir. Ekonomik yapı gelişmesini istihdam ve bunun sektörel dağılımı olarak açıklayabiliyoruz. ZMA istihdamı gelecekte de ZMA konut nüfusu çalışanlarından daha çok olacaktır. Bir diğer deyişle; ZMA'da arz edilen iş, aynı zamanda çevrede oturanların hergün gelip gitmesi, ya da geçici olarak ZMA'da oturmasıyla karşılanacaktır.

Diğer yandan kentler büyüdükçe aktivite oranı azalır. Bu oran, çalışanlar sayısının toplam nüfusa bölünmesiyle elde edilebileceği gibi; Lowry Model notasyonundaki aile başına çalışan sayısı ile ifade edilebilir. ZMA'da konut nüfusunda aile başına çalışan sayısı 1973 yılında 1,12'dir.

1. Alternatif : Bugün ülkenin aynı nüfus bütünlüğündeki kentlerine göre aktivite oranı yüksek olan ZMA 'da, eğer sağlıklı bir gelişme gerçekleşirse aktive oranı 0,23 ile aile başına ortalama çalışan bir kişiye ine-

çektir. Aktif nüfus 67.000 kişi olacak, işçi ve diğer yatı yurtlarında kalanlarla bu sayı 75.500 ve pendlerleri de eklersek toplam olarak 81500 kişi olacaktır. Çalışan nüfusun sektörel dağılımı ile toplam sayısını EKÎ istihdamı etkileyecektir. Sektörel gelişim trendleri ile her sektörün toplamdaki paylarının değişim trendleri elde edildikten başka ZMA temel faaliyetlerinden olan EKÎ'nin maden çıkarımı ve diğer faaliyetinde çalışanlar sayısı tahmini önem taşımaktadır.

EKÎ'de çalışan işçi sayısı son 20 yılda 1,4 kadar büyümüştür. Bu trend sürerse 1995 yılında ZMA'da EKÎ işçi ve memur istihdamı kadro sayısı 61600 kişi için olacaktır. Oysa; üretim ve istihdam artışı EKÎ'ce öngörülmemektedir. Bu planlamaya bir dış veri olarak alınabilirdi. Ancak ZMA dışında yeni işletme bölgeleri açılışının merkez yönetimine getireceği ek yük; hafta tatili gibi nedenlerle gene de bir büyüme beklenmelidir : de facto olarak 38.600+ 6000 pendler = 44600 kişi.

Üretimde çalışacak işçi, amenajman programına göre belirlidir ve dış veri olarak alınmıştır. Toplam istihdamın direkt üretim dışında yan ve yardımcı tesislerle; yönetim - araştırma vb. gibi birimlere dağılımı, değişimleri olasıdır. Böyle bir EKÎ istihdam düzeyi ve sektörel dağılım ile bölgesel ve kentsel fonksiyonları karşılayıcı diğer sektörel işgücü dağılımı Lowry Model notasyonuyla temel ve temel olmayan işgücü ayrınıtısında 1. alternatif için :

Hizmetler genel ve şahsi hizmet; inşaat, elektrik,		
gaz, su, üretimi	: 26.300	% 39,55
Maden çıkarımı	: 19.950	30,-
îmalat Sanayi	: 10.450	15,71
Ticaret, Bankacılık, Sigortacılık	: 9.800	14,74
Tarım	500	-
ZMA Toplam (konut nüfusu)	: 67.000	100,-
İşçi yurtları v.b.	: 7.500	
Genel Toplam	: 75.500	

3. Alternatif ; gerek ülkesel, gerekse kentsel gelişmeler, plân ve programların düşük oranda gerçekleşmesine göre düşünülmüştür. Böyle bir gelişmede, aktivite oranı % 27,45 aile başına çalışan sayısı 1,12 kişi olacaktır.

EKÎ istihdamı son 23 yıllık trende göre artmaya devam ederek ZMA için 66500 kişiye ulaşacaktır. Diğer sektörlerin gelişmeleri zayıf olacak,

kentsel fonksiyonların beklenen farklılaşmaya ulaşamamasından ötürü çok yönlü bir ekonomik yapıya varılamıyacaktır.

Böyle bir değişim sonunda 1955 yılı aktif nüfusu ve sektörel dağılımı şöylece tahmin edilmiştir.

		%
Hizmetler	: 26500	33,04
Maden çıkarımı	: 35150	55,05
imalât sanayi	: 9000	11,22
Ticaret	: 9550	11,91
Tarım	: 500	
T o p l a m	: 80700	100,—
İşçi yurtları v.b.	: 8500	
Pendler	6000	
Genel Toplam	: 89200	

Bu alternatifte konut sayısı gene 67,000'dir.

2. **Alternatif;** 1. ve 3. alternatifler arasında, EKİ'nin programlı bir istihdam düzeyi; fakat diğer sektörlerde beklenenin üstünde gelişmelerle ortaya çıkan ekonomik yapı değişimi halidir. Bu alternatifte aktivite oranı gene yüksektir ve aile başına çalışan sayısı da 1,12 kişidir.

Sektörlere dağılımı :

		%
Hizmetler	33650	42,00
Maden çıkarımı	19950	24,91
imalât sanayii	12350	15,42
Ticaret	14150	17,67
Tarım	600	—
T o p l a m	80700	100,—
İşçi yurtları v.b.	8500	
Pendler	6000	
Genel Toplam	89200	

Bu alternatifin konut sayısı gene 67.000'dir.

Aktif nüfus ve dağılımının bu alternatiflere göre gelişiminden başka; sosyal ihtiyaçlar ve alt yapı karşılanmasına ilişkin hedefler şöyle

vazedilmiştir. Bu hedeflerin tesbiti; 1 Kalkınma plânı sağlık ve eğitim hedefleri ve standartları, 2) ZMA toplumunun eğilimleri, 3) Çeşitli yönetim birimlerinin ihtiyaç ve tasarıları, 4) Bölgesel merkezlik fonksiyonlarının kazanılması ve kentsel ihtiyaçların önceki alt bölümünde belirtilen gelişme amaçlarına göre karşılanması, esaslarına göre yapılmıştır.

1955 yılı için bu hedefler şunlardır : Kişi başına 15 m² konut alanı, konutlarda % 100 elektrik, kullanma suyu ve kanalizasyon sağlanması, 1500 genel hastane yatağı 200 doğumevi yatağı. 2000 özel dal hastanesi yatağı, 1000 kişilik rehabilitasyon merkezi, 1000 kişi için yaşlılar yurdu, 750 çocuk için yurt, kişi başına 14 m² brüt konut alanı içinde yeşil alan toplam ZMA'da 35 m²/kişi yeşil alan (Bunlar 12 açık yüzme havuzu, 6 kapalı yüzme havuzu, 4 stadyum 1 - 3 adet botanik bahçesi, 3 müze, 84 mahalle parkı, 10 semt parkı, 4 şehir parkı 1 - 2 yöre parkında yer alacaktır).

Okul öncesi eğitim yaş grubunda % 50 okullaşma Temel eğitim okulları I. dönem için 7 - 12yaş grubunda % 100 okullaşma, II dönem için 13-15 yaş grubunda % 90 okullaşma orta öğretim için 16-18 yaş grubunda % 92,2 okullaşma genel lise / meslek lisesi oranı 1/3; 17000 yüksek öğretim öğrenci kapasitesi yaratmaktır.

FİZİKSEL GELİŞME STRATEJİLERİ :

1 — Amaçlar :

«Plan amaçlarına ulaşacak bir makro form elde edilmesi, fiziksel koşulların elverdiği kapasiteye uyumlu bir makro form elde edilmesi, bölgesel ölçekte kurumların yer alacağı bir ana merkez ve alt kademe servis ihtiyaçlarını karşılayarak ana merkezin yükünü dağıtıcı alt merkezler, bir sonraki plân dönemine geçiş olanağı veren bir makro form, toplumun mekânsal eğilimi ve davranışlarını yansıtan bir form elde edilmesin olarak tanımlanmıştır. (*)

Fiziksel alternatif geliştirme esasları ise şunlardır :

Amaçlar karşılanırken 1) Fiziksel koşullara göre vaziyet almak :
Bunların alternatifleri :

- i — Tasman etkisinde kalacak yapıların fonksiyonlarına göre yerleşme kararı vermek,
- ii — Zaman içinde, yerleşme ihtiyacını tasman etki yıllarına bağımlı olarak değişken alanlarda karşılamak,
- iii — Tasmandan zarar görmeyecek alanları seçip, yoğun yerleşmek, iyi bir ulaşım ağır kurmak, bugünkü tasman alanlarını terk etmek,

(*) ZMA Gelişme Stratejileri : S. 226.

- 2) Heyelana ve yüksek eğime karşı vaziyet almak ve bu gibi alanlara yerleşmemek,
- 3) Doğal bitki örtüsü ile dengeli bir yerleşim düzeni kurmaktır.

Sınırlar ve belirsizlikler :

Bu alternatifler geliştirilirken ana sınır olarak, tasman etkisinin yıllara göre göstereceği gelişmelerin dağılımı alınmıştır.

Tasman etkisi gelişim yılı belirsiz olan alanların % 50 oranında yer kaplaması ve bunların, daha önce belediyelerde inşaata müsaade edilen alanları kapsamaması, yerleşme eğilimi en yüksek yörelerle ve yerleşmeye en elverişli fiziksel koşulları taşıyan alanlarla çakışması problem çözümünü güçleştirmektedir. Yukarıda tanımlanan alanların bu çelişkili özellikleri kent makroformunun çizgisel değil de güneye doğru tasmandan arınmış ve arınacak alanların yönünde dağlık ve ormanlık alanlarda bir yay formu çizerek doğuda ve batıda denize kavuşan bir forma itmektedir.

ikinci önemli sınır Karayolu ZMA geçişleri projesinin belirsizlikleridir.

2 — Alternatifler :

«335500 kişinin temel faaliyet yerleşmelerine ve istihdam arzına bağlı olarak hizmet faaliyetinin ve konut yerleşmelerinin dengelenmiş dağılımı elde edilirken Lowry - Aydemir modeli araç olarak kullanılmıştır.

Bu dengeleme sırasında;

- i — Yerleşilecek alanların seçimi ve yoğunluklarının sınırlanması, Tasmandan arınmış olanların konumuna,
- ii — Uygulamada finansman olanaklarına ve kontrol gücü sınırlarına dayalı olarak, üç alternatif tammı yapılmıştır» (*)

Tasman etkisinde kalmış ve kalacak olan bugünkü yerleşme alanlarındaki temel faaliyet ve konut kullanışlarının tamamen terk edilerek tasmandan arınmış alanlara taşınması alternatifini en baştan seçim dışı bırakılmıştır. Çünkü temel işyerlerine bağlı konut ve hizmet iş yeri yer yer seçimi eğilimine aykırıdır. EKİ dış temel işyerleri bağımsız karar alışına aykırıdır. İlk yatırım, kamulaştırma sürekli yatırım ve finansmanı ile ulaşım masrafları gerçekleşmesi olanaksız bir mertebede olacaktır, uygulamada başarı olasılığı düşüktür.

(*) ZMA Gelişme Stratejileri : S. 227

1. Alternatif :

1. Gelişme stratejisi alternatifi, 1. aktif nüfus alternatifine göre; gelişmelerin programlara uyumlu gerçekleşmesi halinde; tasman etkilerinin minimumda kaldığı bir yerleşme formu (yay formu) elde edilmesine göre düşünülmüştür. Burada EKİ 20 yıllık üretim programı kapsamındaki tesisler konumu ve bu tesisler istihdamı aynen alınmış, yan tesislerde iyileştirmeler, rasyonelleştirmeler yapılması öngörülmüştür. Bu alternatifte; 1973 yerleşmelerine göre 1995 yerleşmelerinin tasmansız alan kullanım oranı 0,85 (konut sayısı için aynı oran 0,93) ile diğer alternatiflerden büyük farkla en rasyoneldir.

2. Alternatif :

Bu alternatif! 1 ve 3'ün karması bir aktif nüfus oranı ve dağılımı olan 2. aktif nüfus alternatifine göre geliştirilmiştir. Bunda tasman etkileri varlığına rağmen iş merkezlerine yakınlaştıkça yoğunlukların yükselmesi kuralına uyulmuş ve orman alanları diğer alternatiflere göre en az oranda kullanılmıştır. Büyüklü küçüklü iş merkezleri çevresinde yoğunlaşmış bir yerleşme formu elde edilmiştir. Bu alternatifin tasmanlı alanları kullanma oranı 1. alternatiften kötü, 3. den daha iyidir.

3. Alternatif :

Bu alternatif, gerek ekonomik yapının gerekse yerleşmelerin programlara uyumsuz gelişmesi halidir. EKİ toplam istihdamının yüksek olduğu 3. aktif nüfus alternatifine göre oluşturulmuştur. Yerleşme formu, fiziksel sınırlara ve tasman etkilerine karşı vaziyet alınmadan oluşturulmuştur. Bu alternatifin, tasmanlı alanları kullanma oranı en yüksektir. Gerek ilk yatırım, gerekse bakım - onarım işletme maliyeti en yüksektir. Orman yeşil sistemi bozulmuş, arazi kullanışı rasyonel olmayan ve düşük yoğunluklu, kısacası bir trend alternatiftir.

Her üç alternatif arasında alt yapı ilk maliyeti açısından fark çok önemli olmamakla birlikte; bakım-onarım maliyetleri arasında 1. den 3. ye doğru çoğalan farklar vardır. Ulaşım performansları itibariyle de ana dolaşım şebekesi farklılıkları çok önemli olmamıştır.

3 — Lowry Model İntputları :

Her üç alternatifte de 1995 yılı için, plân zonları itibariyle kulamlır konut alanları, bunların max. yoğunluk sınırları ve her plân zonunda temel faaliyette çalışanların 3 ana sektör ve her sektörde çalışan gelirinin kişi basma aile gelirin'e dönüştürülmüş değeri 3 ana gelir grubu itibariyle input olarak verilmiş; ayrıca; toplam nüfus ile aktivite oranı ve 1973 durum kalibrasyonu ile elde edilen parametreler biri 1995 göre düzeltil-

mek üzere aynen verilmiş; yeni ana dolaşım ağına göre zaman uzaklığı itibariyle zonlar arası seyahat metriksi de model inputlarından biri olmuştur. Temel işyeri - ev 1. seyahatler fonksiyonu ile temel olmayan faaliyetlere yapılan ev - işyeri seyahatleri fonksiyonu mevcut kalibrasyonu sırasında elde edilen fonksiyonlar olarak alınmıştır.

4 — Lowry Model Outputları :

Temel işyerleri konumları, sektörleri ve gelir grupları itibariyle konutların ZMA içinde yarışarak yer seçimi ve toplam nüfusa göre dengelenmiş dağılımı ile her plân zonundaki çalışanların sektör ve gelir grupları itibariyle konut sayısı, ayrıca konut yerleşimlerini izleyen ve temel olmayan faaliyetlerde çalışanların her zondaki sektörel ve gelir grubu dağılımı model outputu olarak elde edilmiştir.

Bu arada gene ev - işyeri zonları arası 1. seyahat sayılan da bir ilâve işlemle modelden alınmış ve ulaşım tahsis hesaplanna ana veriyi teşkil etmiştir.

Lowry Model girdisi olan, Zonlarda yerleşilebilir alan kapasiteleri; toplam projeksiyon nüfusunun yaklaşık 2 katı kadar olduğundan, model çıktısı olan zonal konut sayılarının bu yerleşilebilir alanlar için uygun yoğunluklar itibariyle düzeltilmiş yeni brüt konut alanları, etkin bir arazi kullanışı elde edebilmek bakımından yeniden saptanmıştır. Böylelikle 1955 yılı sonrası için ilâve yerleşilir alanlar potansiyeli korunmuştur. Bazı aktif zonlar, yüklenen yoğunluğu model aynen doldurduğundan ek potansiyel alanlara artık sahip olmayacaktır. Bu zonlar kentlerin iş merkezleriyle EKİ kitle istihdamı yapan kuyu girişlerinin bulunduğu zonlar ve çevresel zonlardır.

5 — Alternatif değerlendirilmesi :

Bu üç alternatif arasında seçim yapılırken Belediyelerin ve EKİ'nin temsil edildiği Denetim Kuruluna önce kriterler önerilmiş ve bu kriterlere göre değerlendirilmeye geçilmiştir. 1. alternatif, diğerlerine göre açık puan farkıyla en iyisi olmuştur. Yalnız bu alternatifin gerçekleştirilmesi için zorunlu koşul, etkili bir uygulama sisteminin diğerlerine oranla önemli oluşudur. Ayrıca tasman etkilerinin yıllara göre gelişimi tahminlerinin de gerçekleşmesi ve gerçekleşme durumuna göre gerekiyorsa bazı revizyonlara geçilmesi önem taşımaktadır. Bu konuda ve diğer alt sektörlerle ilişkin konularda uygulamada EKİ ile bütünlük sağlanması Belediyelerin üzerinde önemle durdukları bir konu olmuştur. Bir protokol ile idareler arasında bu uyumun sağlanmasına yönelik taslaklar ilk görüşmelerde olumlu bir sonuca doğru ilerlemekle birlikte, yetkili organların kararları bugüne kadar elde edilememiştir.

SEÇİLEN ALTERNATİFİN GELİŞTİRİLMESİ :

Nazım Plân ve Sektörel Programlar :

İmar yasasına göre nazım plân ölçeği 1/5000 dir. Seçilen alternatif yerleşme plânı bu ölçeğin gerektirdiği ayrıntıda çalışılarak 4 Belediyenin ortak nazım plânları ortaya çıkarılmıştır.

Aynı zamanda, sektörel gelişme plânları da seçilen alternatife göre geliştirilerek nazım plâna girdi olan hedefler, standartlar ve çözümler elde edilmiştir ve gene nazım plânın ana kararları bu sektörel plânlara girdi olmuştur. Bu bütünleşik planlama sistemi içinde; uygulama stratejileri ve geliştirme aşamaları önem taşımaktadır. Ülke genel planlama - uygulama sistemi içinde ele alınan ve yerel/merkezi yönetim organları arasındaki karşılıklı ilişkilerin analiziyle, ZMA planları programları uygulanmasında takınılacak tutum ve izlenecek yolları belirleyen bu strateji, geliştirilecek uygulama araçlarını ortaya koymuştur.

Önemli belirsiz kararlarla yerleşik nüfusun sosyo - ekonomik özellikleri ve yerleşme alanlarının kentsel sosyal ve alt yapı donatımı itibariyle müdahale önceliklerini belirledikten başka gelecek makro forma ulaşıcı ve imar gelişmelerini sağlayıcı esaslar her beş yıl için belirlenmiştir.

Sektörel plan ve programlarda da bu genel gelişme esaslarına uyumlu ve her 5 yıl için ihtiyaçları karşılayıcı programlar konut, rekreasyon sağlık ve eğitim tesisleri itibariyle hazırlanmış, alt yapı ve dolaşım sistemi önerilmiştir, tik üç yıllık geçiş dönemi içinde elde edilecek önemli projelerle belirsiz kararların belirli hale döndürülmesi öngörülmüştür.

Nazım plânın, alt ölçekteki imar uygulama plânlarını yönlendirici esasları ayrıca belirlenmiş ve planlama örgütü; nazım plan ortaya çıkarılmadan önce acil sorunların çözümü ve ihtiyaçların giderilmesi için hazırladığı 250 ha. lık imar uygulama planlarına ilâveten her dört belediyenin gelecekteki durumları *ile* bugünkü durumlarına göre dengelenmiş olarak hesaplanmış bazı önemli ve belirsiz dış verilerden etkilenmeyen ve hal-i hazır haritası olan yörelerinde toplam 600 ha. lık imar uygulama plânı yapılmıştır.

Bütün bu plânlar ve programlar 1976 yılı içinde yasal olarak yürürlüğe konulmuşlardır. Uygulamanın yönlendirilmesi, izlenmesi ve geri kalan imar uygulama plânlarının hazırlanmasının Belediyeler Birliğinin bünyesinde sürekli olarak yapılması öngörülmüştür.

ZMA PLANLAMASI SİSTEMİNİN BAŞLICA ÖZELLİKLERİ :

Son olarak, ZMA sorunları ve ihtiyaçlarının geleceğe dönük çözüm ve karşılanma kararlarının alınmasında uyulan sistemin özelliklerini belirlemeye çalışalım.

ZMA Planlamasının gayeleri ve değişmez biçimi yarışma öncesinde saptanmıştı.

Planlama gayeleri : Bu alanın özelliklerini içeren bir kapsamda, çok yönlü karmaşık ilişkilere etkili olunmasını ve yalnız fiziksel değil her türlü ihtiyacın karşılanmasıyla ilgili gayelerdir. Bunların çoğu, imar yasa-sının kapsamadığı dolayısıyla gerçekleşmesi «ikna» gibi zayıf bir araca dayalı olan gayelerdir. Planlamanın değişmez esasları ise şöylece tanımlanmıştır :

- 1 — Dış verilere ağırlık veren,
- 2 — • Mümkün olduğu kadar şümüllü,
- 3 — Devamlı,
- 4 — Yerinde kurulu bir örgüt tarafından yerinde yapılan,
- 5 — Kamu kuruluşları, özellikle EKİ ile karşılıklı sıkı ilişkisi olan*, çeşitli yatırım programları ile entegre edilmiş,
- 6 — Sağlam araştırma ve bilimsel ölçmeye dayanan kararlar üreten,
- 7 — Fiziki konular haricinde ve emredici unsurları bulunan ve belediyelere eylem imkânı-açan,
- 8 — Programlamaya ağırlık veren,
- 9 — Faaliyetleri önceden saptanmış bir «araştırma - planlama sistemi» çerçevesinde yürütmeyi, esnekliği, icabında kademe kademe planlamayı ve uzun ve kısa vadeli konuları ayırd etmeyi kabul eden,
- 10 — Gerektiğinde ve bazı konularda Belediyelere münferit uygulama yapma imkânı veren,

biçiminde bir planlama olacaktır. 1973 - 76 yılları arasında uygulanan planlama, bu esaslara uygun bir biçimde yürütülmüştür. 9. maddenin gereği olarak, planlama faaliyeti özellikle önceden saptanmış ve programlanmıştır. «ZMA Planlaması Sistemi ve Faaliyet Programı» basılmış ve yayılmıştır. Bu dokümanda, planlamanın müdahale stratejileri üzerinde ağırlıklı durulmuş; aktif, etken ve müesseseleşmiş bir nitelikte planlama stratejilerinin pozisyon, yöntem kapsam, eylem ve girişim stratejileri saptanmıştır.

ZMA planlaması, ülke kent planları içinde özellikleri ve yöntemleri itibariyle bir pilot proje olarak ele alınmıştır ve klâsik kent planlarından farklıdır. Gerçekleşmesi, sürekliliği ve gayelerine ulaşması gerek ZMA'da gerekse merkezdeki kurumların bu özelliklere paralel tutumlarına büyük ölçüde bağlıdır.